

Kapanış Oturumu: Yaşayan İstanbul

Uğur Derman
Sadettin Ökten
Orhan Okay
Semavi Eyice

Uğur Derman

Son toplantımıza hoş geldiniz.

Konumuz yaşayan İstanbul adı ile adlandırılmıştır ama buna yaşamayan İstanbul da diyebiliriz. Bugün üç has İstanbullu size yaşayan İstanbul'u anlatacaklar. Sırasıyla 60, 70 ve 80 yıl öncesini rahatlıkla hatırlayan üç hocamız var. En genci süt sakalıyla Sadettin Ökten. Ben kendisinin kısa pantolonlu halini bildiğim için tam 60 yıl evvelinden, onu ilk çağırdım. İkinci hocamız Orhan Hoca teşrif ederlerse memnun olurum. O da İstanbul'un 70 yıldan fazla öncesini hatırlayacaklardan ve nihayet günümüzün ağır topu Semavi Hoca'm. O 80 yıl öncesini fazlasıyla hatırlayacak bir çağdadır. Kendilerini davet ediyorum. Bilmiyorum Dersaadet'in "der-felaket" hâline gelişini nasıl anlatacaklar. Sözü kendilerine bırakıyorum.

Sadettin Ökten

Her ne kadar klasik bir cümle gibi görünse de ben sağ tarafımda oturan muhterem zatın huzurunda konuşmaktan hem heyecanlanıyorum hem teessüf ediyorum. Ama böyle, bu bizim gençliğimizde klasik bir cümleydi. Marmara lokalinin üst katında Mevlana'yı anma töreninde, 60'ların başı tahmin ediyorum, Mahir Hoca'ya rica ettik Milliyetçiler Derneği İstanbul şubesi olarak. Ön sırada Mehmet Kaplan oturuyor, yanında Nurettin Topçu, önce hoca onlara karşı bir gardını aldı. Efendim burada tabii Topçu Bey vardı, bu konuda fevkalade mahir. Mehmet Kaplan üstadımız var, böylece hocam onlara karşı gardını aldıktan sonra, bir anlatmaya başladı Mevlana'yı üç saat... Ben nihayetinde İstanbullu modernist bir çocuğum her ne kadar sakalım olsa da işte konuştuğum kelimelerle, lakırdılar. Evet şimdi yaşayan İstanbul, yaşamayan İstanbul. Ben bir medeniyet tasavvuru ile İstanbul veya şehri dile getirmeye çalışacağım. Bir şehir bir medeniyet tasavvuru tarafından yaşatılır, kurulur, dönüştürülür veya muhafaza edilir. Medeniyet tasavvuru olmayan bir toplum şehir kuramaz, kendi eline tevdi ve emanet edilen bir şehri yaşatamaz, dönüştüremez ve muhafaza edemez. İstanbul dediğim zaman ben bugün tarihi yarımada'yı kastederek altını çok kalın çizerek Dersaadet'i kastediyorum. Efendim İstanbul'da oturuyorsun, nerde oturuyorsun? Beylikdüzü'de. Maşallah efendim! Beylik ve düzü. Bunlar hiç şüphesiz ki hiçbir şekilde aşağılama amacı taşımıyor. Yeni bir lakırdıyla 'aşağılamak' ne haddimize! Şimdi biliyorsunuz Roman diyeceksiniz, çingane dendiğinde bundan kimsede alınmazdı, şimdi Roman denince aşağılama olmuyor. Bu medeniyet tasavvuru mutlaka toplumun yaşadığı zaman ve kullandığı mekan içinde hayata yansır. Çok öz geçmeye çalışıyorum, buradaki notlar uzun mütalaaların, fakirin mütalaalarının sonucudur. Esas maksada gelip huzurunuzdan ayrılacağım. Bu medeniyet tasavvuru insanın bütün davranışlarıyla kendisini gösterir. Bunun da temelinde değer hükümleri, onun da arkasında inanç vardır. Neye inanıyorsanız o inanç sistemi size bir takım değer hükümlerinizi, tercihlerinizi söyler. Siz de onu tercihlerinize göre hayatınızda yaşarsınız. Her davranışınızın arkasında mutlaka bir değer hükmü vardır, yahut da içgüdü olabilir, ama hayvanlarda da içgüdü var. Dolayısıyla insanı ayıran vasıf, insanın değer hükümlerinin olmasıdır. Toplumda da bu böyledir. Dolayısıyla bir şehir, bir toplumun değer hükümlerinin, estetik tercihlerinin, aynadaki tercihlerinin yansıdığı bir mahalli mekanlar kompozisyonudur.

İnsan evrensel sorular sorar, tabii burada çok seçkin kişilere hitap ettiğim için bunları çok fazla izah etmeye gerek yok, zaten bilgimin eksikliğini de çok fazla tafsilat verirsek anlarsınız, belki şu anda da anlamış bulunuyorsunuz. Annem derdi ki çok söz yalansız, çok mal haramsız olmaz. Her toplumsal yapının mutlaka bir inancı vardır. Bu inanç bir değerler sistemi üretir ve değerler sisteminden davranış biçimi ortaya çıkar. Antik Yunan'dan modernist, pragmatist ve tüketimci Amerikan toplumuna kadar. Antik Atina'daki şehir felsefesinin belli öğeleri vardır, tutarlı bir felsefe ortaya koyar, modern New York'da ki şehir felsefesi de bazı öğeleriyle buna benzer. O da kendi içinde tutarlı, temel kabullerinde tutarlı, ahlaki kriterlerini korumuş ve buradan bir davranış biçimi üretmiş bir yapılanmadır. Peki İstanbul'daki ne şimdi onu konuşalım. Kısaca diyorum ki şehir bir medeniyet tasavvurunun zamana ve mekana aksidir. Şehir statik bir yapı değildir, zamana tabii bir yapıdır ve dolayısıyla burada önemli olan medeniyet tasavvurundan akan zaman içerisinde özü kaybetmeden farklı yorumlar ortaya koyabilmek, üretmek ve sanatı ve şehri kurabilmektir. Aksi halde donmuş şehirler ortaya çıkar. Zaman değişime karşı direnemez veya zaman değişimle beraber gelir. Donmuş şehirlerin donmuş yapılarının bıraktığı boşluğa başka yapılar ister istemez duhul eder, girer ve o boşluğu onlar doldururlar. Şehrin iki temel özelliği ve boyutu vardır. Bunlardan bir tanesi işlevsel boyutu, fonksiyonel boyutu: trafik, akarsu, çöp toplama bunlar hep işlevsel boyuta girer. Ama bir de şehrin simgesel boyutu vardır. Şehrin işlevsel boyutu şehir hayatını yaşamakta kolaylık sağlar ama simgesel boyut şehir hayatını sevdirebilir, sizleri şehir hayatına aşık kılar. Şehir hayatı dediğimiz o medeniyetin ortaya koyduğu değerlere göre yaşanan şehir hayatıdır. Ve bu sistem, bu işlevsel ve simgesel kültür o medeniyet tasavvurunun dışında kalan kırmızı çizgilerin, kırmızı hatların dışında kalan, o tasavvura göre olumsuz addedilen vakaları da olabildiğince önler ve teşvik etmez. Hatta onların olma ihtimalini azaltır. Şehir böyle bir şeydir. Yani New York'un merkezinde yaşıyorsanız çok zor namaz kılarırsınız. İstanbul'da yaşıyorsanız çok zor bî-namaz olursunuz. Bugünkü İstanbul'da yaşıyorsanız medet Allah'ım. Ve bu özellikleriyle şehir bir insan gibidir. Şehir 24 saat faaliyette bulunan, sessiz sedasız gibi görünen, hayatınıza her vecheyle kuşatan bir büyük mekteptir. Şu anda tecrübe ettiğim bir hadiseyi anlatacağım. Yazları, Uğur abinin kısa pantolon meselesi oradan geliyor, Kanlıca'yla Çubuklu arasında metruk bir yalıda

büyüdüm ve yetiştim. Bir boğaz çocuğuyum. Yazın 4 ay net tatil. 26-27 bazen 14 Mayıs'ta mektep tatil olur 1 Ekim'de açılır. Şimdi hâlâ mektep var. Ne mektebi diyorum. Bizim torun "Lise dede diyor lise." Lise mi kaldı? Havalar sıcak, böyle cayır cayır yanıyor ortalık, neyse efendim orada biz karşıda Emirgan'ı İstinye'yi Rumelihisarı sırtlarını görürdük. O sırtlarda büyük fıstık çamları vardı, silueti tamamlayan bir kaçta küçük köşk, fıstık çamlarıyla asla yarışmayan. Bu gözler, bu manzaraya alıştı. Akşam güneş gurub ederken o manzaralarla biz yetiştik, büyüdük. Bir estetik haz olarak, bir siluet olarak onlar zihnimize nakşoldu. Şimdi oradan gökdelenler çıkıyor çürük dişler gibi. Ben her ikisine de bakıyorum, diyorum; herhalde benden sonraki torunlarımın torunları zannedecekler ki boğaz silüeti gökdelenlerle tanımlanır. İşte simgesel boyut böyle birşeydir. Fıstık çamını görmeyen adam, onun arkasındaki güneşin gurubunu görmeyen adam. Şu bakır zirvelerin ardında matem zilleri çalıyor, biz romantizm diye Haşim'i biliriz, başkasını tanımadık o çağlarda. Şimdi adam gökdeleni görüyor gökdelenle beraber Boğaz diyor. Böylece simgesel dünya bir başka istikamette inşa ediliyor. Adam ev 160m² golf oynarsınız diyor. Golf oynamak! Ben bakıyorum ne demek bu golf oynamak. Hiç oynamadım hayatımda. Oynayanları gördüm Frenk memleketlerinde. Bir zevki de yok tavla daha zevkli bana göre. Tabii 160m², onu da anlamam ne olduğunu, İngiliz gavuru bunu düz çayırdaki oynuyor ve tabii Japonlar da oynuyor muş, ama yer yokmuş. Öyle boşluğa bir top daha geliyor... Neticede bir insan tipi oluşuyor. İşlev ve simgeye dönecek olursak esas itibariyle şehir bir simge demektir. İşlev simgenin ardından gelir ama bu kapitalist düzen bizi işlevlerin esiri etti. Sıcak su, sıcak hava, efendim işte air conditioner, tosttu, sandviçti bilmem neydi derken biz işlevin içinde boğulduk simgeyi unuttuk. Bunun kendi simgeleri de var onu da size daha sonra söyleriz. Bir medeniyet tasavvurunu yaşamak için onun mutlaka görülmesi gerekir. Bir medeniyet tasavvuru zihinlendirilir ve gönüllendirilir; hayata geçmezse kimse ona inanmaz. Yoksa ümmet inanmaz, millet inanmaz, camiler inanmaz, dolayısıyla mutlaka medeniyet tasavvurunun kendi simgesel şehrini kurması lazımdır. Modern Fransa'nın simgesel şehri Baron Haussmann'ın inşa ettiği Paris'tir. O Paris'i kurmasa modern Fransa bugünkü gücüne ulaşamazdı. New York'u söylemiyorum, Petersburg'u söylemiyorum, Viyana'yı söylemiyorum. Hepinizin malumudur, gittiniz gördünüz, yaşadınız. Peki İstanbul'un hali ne onu şimdi konuşacağız. Efendim İstanbul'un

bir macerası var, bu çok mühim bir macera. Bu şehir Roma İmparatorluğu'nun başkenti seçiliyor 330'da, tabii Semavi Hocam'ın bilgisine bir şey söyleyemeyiz, ben kısaca geçeceğim. Roma rasyonel bir devlet ve törensel bir medeniyet tasavvur ediyor. Çok görkemli ve hemen daha gelirken I. Konstantin Roma'nın bu medeniyet tasavvurunun mimariye, şehre yansıyan bölgelerini hemen inşa ediyor ve mesele başlıyor. Düz revaklı bir yol, geometrik perspektif tamam, bugünkü divan yolunun eski hali. Mesela üzerinde Roma'nın vazgeçilmez öğeleri forumlar, büyük meydanlar zafer takları, kitabeler var, imparatorların heykelleri var. Devlet kendisini orada bütün tebaya tanıtıyor. Sultan Ahmet Meydanı'ndan denize doğru gidilen yamaçlarda büyük saray var, Bizans'ın büyük sarayı XI. yüzyıldan sonra bakılmadığı için terk edilmiş. Sonra kiliseler ilk Ayasofya ve Havariyun ondan sonra da malum küçük Ayasofya. Daha detayları kitaplarda var, ben çok kısa geçiyorum vaktime riayet etmek açısından. Sonra bu Bizans haline dönüşüyor, yani Roma bir manada Grekleşiyor ve ondan sonra da uzun bir tarihten sonra kabaca 1100 senelerinde karşımıza manastırlarıyla düzenli, ana caddeleriyle kıvrımlı, dar sokakları, konakları, orta halli evleri ve fakirler için çok katlı apartmanlarıyla bir Bizans yapılanması çıkıyor. Bizans'ın ve Roma'nın yapılanması bir medeniyet durumunun tamamıyla şehre yansımından başka bir şey değil. Yani burada özgün bir durumun özgün bir şehri görüyoruz. İnanılan ve yaşanan zamanlar ve mekanlar örtüşüyor. Osmanlı medeniyet durumu bir İslam medeniyeti durumudur. 1453 29 Mayısla beraber değişen zaman ve mekan anlayışı içerisinde değişen biçimler Osmanlı biçimleridir. Bakınız Osmanlı'nın klasik yapısı külliyesi özellikle camilerdir. Camilere baktığınız zaman hemen bir önceki beylikler devrinden çok küçük esintiler, Selçuklular'dan daha küçük esintiler taşır, daha sonra özgün bir yapıdır. Mekan değişiyor, İslam uygarlığının o vakte kadar pek az tanıdığı mekanlar. 1071'den sonraki 100 sene Anadolu'nun tam bir stabilizasyon zamanıdır. Ondan sonraki zaman, medeniyet nokta-yı nazarından söylüyorum, Balkanlar, Doğu Avrupa, Orta Avrupa ve Ege adaları İslamla yeni tanışmış bölgelerdir. Ortaçağ İslam uygarlığı Bağdat'ta kendisini ifade ederken Batı'da böyle ciddi bir rakibi söz konusu değildir. Ama Osmanlı medeniyeti ortaya çıkarken Batı'da çok ciddi bir rakibi vardır. Sinan'ın karşısında Leonardo, mesela *Mevlid'in* karşısında İlahi Komedi'nin yazarı Dante vardır. Dolayısıyla ciddi bir yapılanmayla, bir ayrı dünya görüşüyle karşı karşıya kalmıştır. İşte

Fatih böyle bir İstanbul'a geliyor ve burada yeni bir medeniyet yorumunun ilk büyük amirliğini yapıyor. Fatih'in İstanbul'a verdiği mühlet 10 senedir. 10 sene Fatih İstanbul'a küçük rötuşlar dışında dokunmuyor. Bu yaptığı rötuşlar Bizans'tan kalan eserleri tamir ve tevsidir. Onlarda hemen bir eğitim, öğretim ve ibadet faaliyetini başlatmak amaçlıdır. Büyük inkılabını 1463'te başlatmıştır. Bu da Fatih külliyesidir. Vakfiyelerinden, bütün makalelere alınan bir beyit var: "Hüner bir şehir bünyad etmektir, reaya kalbin abad etmektir." diyor. Demek ki bir şehir bünyad ettiğiniz zaman tebanın kalbini abad ediyorsunuz. Bu kardiologların abad ettiği bir kalp değildir. Manevi manada abad edilen bir kalptir. Yine vakfiyeden alınan ve bütün makalelerde rastladığım "cihad-ı asgardan cihad-ı ekbere geçiyoruz" ifadesi var, yani bir şehir dünyaya getiriyoruz diyor. Hemen hadisi hatırlıyorum. Peygamberimiz gazadan dönerken küçük cihaddan büyük cihada geçiyoruz yani nefisle mücadeleye geçiyoruz diyor. Şu halde buradan şu sonuç çıkıyor: Fatih'in Peygamber'in hadisinden getirdiği yorum ve yukardaki beytle birleşince nefisle mücadele etmek kalbi abad etmek manasına geliyor. O da bir şehir bünyad etmekle oluyor. Demek ki Osmanlı tasavvufunda bir şehir bünyad etmek insanların kalplerini, bünyelerini ve ahlaklarını güzelleştirmek manasına geliyor. Bu da nasıl oluyor? İslam medeniyetinin temel emirlerini hayata geçirerek. Mekanları inşa ettiğiniz, böylece hayatı kolaylaştırdığınız ve münkeri de hayatın dışına olabildiğince ittiğiniz zaman mümkün oluyor. İşte İstanbul'un Fatih'le beraber başlayan ve kitapların klasik dediği periyod bu anlayış üzerine bina edilmiştir. Bir medeniyet tasavvuruna uygun yaşamayı ortaya koyan bir şehir planlaması ki bunun da ilk örneğini Fatih Külliye'sinde görüyoruz. Külliyenin detayları bütün kitaplarda var. Fakirin anladığı kadarıyla bu külliyenin üç tane temel özelliği var. Bir tanesi herkesin üzerinde çok net olarak anlaştığı fonksiyon meselesi, fayda meselesi, işlev meselesi. Camide namaz kılınır, meseleler müzakere edilir, medresede ilim okutulur. Darülziyafede fakirlere yemek verilir. Tabii Süleymaniye şimdiki gibi değil o zaman. İkinci özellik, bu külliye şehre yeni bir merkez tayin eder. Haritaya baktığınız zaman Fatih Külliyesi ki eski Havariyun Kilisesi'nin yerine yapılmıştır, şehrin ortasındadır. Mescid-i Nebevi yapıldığı zaman Hazret-i Peygamberin bir öğütü var diyor ki: "Medine'nin çevresinde oturanlar da bu mescide emniyetle, eman ile ve kolaylıkla gelebilmeliler." Ashabına bunu sağlayınız diyor çünkü mescid yapıldığı zaman ister istemez çevresi

kıymetleniyor o çevreye daha nüfuzlular geliyor fakir fukara kenara dağılıyor. Mescidin özelliği eğer bir çekim merkeziyse bütün ümmetin kolayca oraya güven içinde erişebilmesidir. İşte Fatih'in yeni tarif ettiği merkez de böyledir. Eski merkez nerede? Ayasofya, hemen yanındaki Kapitol Sarayı, onun hemen önünde Büyük Hipodrom, eski merkez orası; yeni merkez Fatih Külliyesi'nin bulunduğu yer. Mesela Cumhuriyet de şehre yeni bir merkez tayin etti. Tabii Tanzimat'la beraber gelişen bir süreçti, Cumhuriyet bunu noktalandı, Taksim oldu yeni merkez. Taksim bentlerden gelen suların taksim olduğu yer, isim oradan geliyor. Orada maksem var başka bir fonksiyonu yok ama bir şehre yeni bir merkez tayin etmek istiyorsanız kendi medeniyet tasavvurunuzla göre o merkezi yeniden biçimlendireceksiniz. İşte Taksim böyle bir merkezdir. Şimdi o merkez mesela Bağdat Caddesi'ne kaydı gibi. Buradan her insan bir şey üretebilir. Mesela Londra'nın merkezi de bir zamanlar Trafalgar Square'dı. Fatih Külliyesi'nin 3. özelliği, külliye öyle bir yerde ki şehre baktığınız zaman bir silüet tarifi yapmakta. Mesela bakınız, Bizans 330'dan 1453'e kadar 1100 sene bu şehre hakim oldu. Silüete baktığınız zaman bir tek yapıyı görüyorsunuz: Ayasofya. Minareleri çıkarın o Ayasofya yapısı. Osmanlı'ya baktığınız zaman her tepede bir başka yapıyı görmekteyiz. Neden? Çünkü bir şehrin silüeti de o şehir hakkında çok mühim ipuçları verir, hem o şehrin hemşerileri hem o memleketin sakinleri hem de dünya insanı için. Bugün Eyfel'siz bir Paris düşünemezsiniz, bugün gökdelensiz bir Manhattan düşünemezsiniz. İşte İkiz Kuleler onun için çok mühimdi, simgesel açıdan. Yoksa Amerika yüzlerce kuleyi bir anda yapar ama İkiz Kule'nin simgesel önemi, dünya ticaret merkezinin o medeniyet için simgesel bir anlamı vardır. Neticede bu klasik Osmanlı yapısı. Sarayı, su tesislerini diğer sultan külliyelerini söylemiyorum. Yalnız şunu ifade edeyim, ilk külliye Fatih Külliyesi, -Ayasofya peyder pey yapılmış bir külliye-, son külliye de III. Mustafa'nın 1760'larda yaptırdığı Laleli Külliyesi'dir. Tarihi Yarımada'da ondan fazla sultan külliyesi vardır, vezir ve hanım sultan külliyesi hariç. Sonra Lale Devri geliyor. İlk defa Frenkleşmeye başladığımız zamandır Lale Devri. Fakat bu Frenkleşme bizim kendi elimizle yapılıyor, ben ona da eyvallah diyorum çok kısa arzediyorum. Karlofça ve Pasarofça'yla beraber ciddi bir sarsıntı geçiriyor Osmanlı hanlığı ve Frenk ülkelerine elçiler yolluyorlar. Yirmisekiz Mehmet Çelebi de Paris'e gidiyor ve Paris'te gördüklerini, Lüksemburg bahçelerini, efendim işte sarayları vesaire kroki

çiziyor, -onlar çok enteresan krokiler görmek isterim,- ve onun bir örneğini Sadabad'da inşa ediyor. Bunun da şairi Nedim, inşaatçısı İbrahim Paşa ve hünkarı da III. Ahmet. Burada ilk defa barok ve rokoko çizgilerini görmekteyiz. Bu arada Sadabad'ın şehre yansıyan aksi Nuru Osmaniye Camii. 1757'de bitti yanılmıyorsam. Bir barok camidir. Ondan evvelki klasik çizgiler artık o camide söz konusu değil. Bunlar bizim elimizle yapılan; peki diyeceksiniz ki sonra Frenk eliyle neler olacak daha. Çok kısa hızlı geçmeye çalışıyorum. Diyor ki tarihler Avrupa'ya elçi gönderdik oradan da subay zabıt getirdik orduya. Zabıtlar orduyu ihlal etmekle kalmıyorlar bizi de ihlal ediyorlar. Tabii ki sosyal tesiri var ve bunları almamak çok kolay bir şey değil, yavaş yavaş zevkler değişmeye başlıyor. Avrupai zevkler seküler, insanlar İslami ölçülerden kayarak sekülerizme yavaş yavaş kapılıyor. Daha sonra da Avrupa'ya bürokrat yolluyoruz, gitsinler, görsünler, okusunlar diye. Sonuç, Avrupa şehirlerine benzeyen bir İstanbul arzu ediliyor. İstanbul'un hiç mi bir suçu yok, var. İstanbul'da mimari ahşap, dar ve girintili sokaklar var. Çıkmaz sokaklar bol bol var. Ama hepsinin bir anlamı var. Yani Osmanlı medeniyet tasavvurunun kendi çizgisinde hepsinin bir anlamı var.. Ama fukaralıktan dolayı bakılamıyor. Bendeniz 1950'lerin İstanbul'unu çok net biliyorum. İki tane ahşap evde yaşadım. Birisi annemin Tahtakale'deki ahşap bahçeli evi, bir diğeri de sözünü ettiğim yalı. Ahşap evleri gayet iyi bilirim. İnşaat mühendisliği okudum, mimarlarla epey, 40 sene, düştüm kalktım. Ahşap ev insan gibidir, bir insanın ömrü kadar yaşar, tamir etmezseniz ölür. Osmanlı ahşap evleri böyledir. Sonra Frenk ahşap evlerini gördüm, 800-1000 sene yaşıyorlar. Osmanlı ince ağaç kullanır. Diyorlar ki bu şehrin sağlık sorunu var, şehir pis. 1790'larda artık İstanbul'da bir başka gözle bakıyorlar, diyorlar ki sokaklarda geniş caddeler açalım, büyük meydanlar inşa edelim. Ve ahşaptan kargire dönelim. Sanki kargir yanmazmış gibi. Bunun üzerine kanunlar çıkarılıyor, beş tane, ilki 1839 Tanzimat'la beraber, sonuncusu 1882 tarihli. Reşit Paşa'nın da çok hoş bir sözü var diyor ki: ben bu şehri kavaid-i hendeseye göre imar edeceğim. Ve saraylar yapılıyor. İlk saray 1839 Çırağan sonraki Dolmabahçe 1856. Bunlar nisbeten değişen yapılarıdır. O zamanki İstanbul'da, klasik dönemde ve Frenk prensibinin bizim tarafımızdan uygulandığı dönemlerdeki yapılar, camiler de kesinkes karışmıyordu, daha mütevazı yapılar ama yeni ilk yapı 1829 tarihiyle Selimiye Kışlası, II. Mahmut yaptırıyor. Ondan sonraki yapı Fossati'nin inşa ettiği Darulfünûn binası.

Bugün onun yeri yangın yeri, eskiden koskoca adliye varmış. Tarihi Yarımada'da Ayasofya ile Sultan Ahmet arasında işlevsel bir yapı. Bu yapılarla beraber yeni, batılı bir şehir kuruluyor. Haliç'te fabrikalar var. Ve köprüler yapılıyor. Tarihi Yarımada ile Galata'yı bağlayan köprüler. Ve 1838 de İngilizler ticaret antlaşması imzalanıyor. Bu anlaşma çok mühim bir anlaşma. Sabahattin Hoca'dan dinlediğim kadarıyla diyor-du ki bir felaket oldu. Bu antlaşmanın İstanbul'a yansıması şöyle oluyor, müthiş nüfus çekiyor. Gelen nüfus farklı bir medeniyet abidesinin mensubu ve talepleri farklı. İstikamet de değişiyor, daha evvelden bizim insanımız, mesela Abdullah Efendi, geniş cadde açalım derse çok etkili olmaz ama Frenk mösyö geniş cadde açalım derse ve onun Türkiye'deki temsilcisi geniş cadde açalım derse bugün caddeyi ister istemez açarsın. Neden çünkü para onların elinde. Ve bunu açıyorsunuz. Neticede bu resim içerisinde İstanbul'a rasyonel Batı planları tatbik edilmek isteniyor. Allah'tan para yok, para olmadığı için de planlar tatbik edilemiyor. Edilseydi biz bugün hiçbir şey göremeyecektik. Ben bugün sizinle, 30 yaş 40 yaş gençliğiyle, aynı pozisyonda olacaktım, Allah'tan gördüm. Geniş caddeler açılıyor ve böylece bakımsız İstanbul bir bakımlı adam Cemil Topuzlu'nun, o da yarım kalan eylemleriyle, bir yere kadar geliyor. 1923 Cumhuriyet. Üç dakika kalmış, ben isterseniz Cumhuriyet'i kısa keseyim. Sonucu çok kısa olarak arz edeyim, hadise şudur. Cumhuriyet bir 10 sene İstanbul'a gelemez bana göre, ondan sonra Frenkleri çağırır, der ki bunu modern bir şehir haline getirin. Frenklerin de bu konudaki uzmanı Prost'tur. Prost İstanbul'u aynı şekilde para yokluğunda, -Allah'tan ki II. Cihan Harbi olur, vesaire-, getirebildiği yere kadar getirir. Prost'un yarım bıraktığını da merhum Menderes tamamlar. Sonra Özal gelir, madem kapitalizm istiyosunuz buyrun kapitalizm budur der. Kapıları açar. O kapılardan önce Türkler'in Müslümanları girerler koşarak. Şu anda da siyasal iktidar devam ediyor hadiseye. Nasıl bir şehir kuruluyor? Hemen söyleyeyim size: siteler, gökdelenler, alışveriş merkezleri, kanallar, vesaire. Bu nasıl bir şehirdir? Bunların ben daniskasını Frenk diyarlarında gördüm, onların hangi medeniyet tasavvurunun ürünü olduğunu ve orada yaşayan insanların nasıl bir insan tipi oluşturduğunu da iyi biliyorum, ondan sonra medet Allah halimize, neuzubillah diyorum.

Uğur Derman

Keşke zaman sınırlı olmasaydı da sevgili Sadettin Ökten'i derdiyle baş başa bıraksaydık. Efendim musikiye meraklı olanlar hatırlar Şevki Bey'in bir hicaz şarkısı vardır: "Dil yaresini andıracak yare bulunmaz." Buradaki dil bestelendiği sıralarda sadece gönül manasına geliyordu; ama 20. asrın ikinci yarısı bir ikinci ilavede bulundu o kelimeye. Dil yaresi ve İstanbul Türkçesi işte onu kaybettik. Herhalde sevgili Orhan Hoca'mız İstanbul Türkçesinin hâl- pür-melâliyle başlayıp devam edecektir. Buyurun efendim.

Orhan Okay

Efendim ben 70-80 sene yıl önceki İstanbul'un bir kenar mahalle hayatından bazı müşahedeler ve hatıralar anlatacağım. 70-80 yıl bir insan hayatı için epey eski bir tarihtir; ama bir toplum için belki tarih bile sayılmaz. Ne var ki İstanbul bu 70-80 yıl içinde belki dünyanın hiçbir şehrinin başına gelmediği kadar büyük değişmeye uğradı, eski tarihî hüviyetinden de sakinlerinin karakter, örf ve âdetlerinden de çok şey kaybetti. Onun için 70-80 sene İstanbul için önemli bir zaman dilimidir. Ben Balat'ta doğdum ve 22 yaşıma kadar bu semtte yaşadım. Doğduğumda Cumhuriyet sekiz yaşındaydı. Bu yüzden kendim Osmanlı değilsem de, mahallemizin gerek fiziki yapısı gerekse sakinlerinin hemen hepsi Osmanlı'ydı. O yüzden anlatacaklarım biraz da Osmanlı'nın son yüzyılındaki kenar mahalle hayatıdır. Trafik diye bir derdin olmadığı, bu yüzden çocukların sokaklarda rahatça oynadığı; televizyonun değil, radyonun bile nadir evlerde bulunduğu o yıllarda komşuluk ilişkilerinin, ailece görüşmelerinin yaşandığı, ev sohbetlerinin yapıldığı bir ortamda mutlu bir çocukluk dönemi geçirdik. Mutluluktan bahsederken hemen bütün yaşlıların çocukluk hatıralarını hasretle anma psikolojisini de dikkate almak gerektiğinin farkındayım. Geçmişin her şeyi mi güzeldi? Bu arada bugünkü değişmelerden önceki İstanbul, o pek çok yazarın hatırlarında yer alan kartpostallarda ve gravürlerde derin bir nostalji ile seyrettiğimiz ah o güzel İstanbul gerçekten kusursuz ve çok mu güzeldi? Bunu iddia etmiyorum şüphesiz. Sorumsuz ve mesut çocukluğun güzel gösterdiği; ama bu yaşta o yıllara geri döndüğünüzde hiç de güzel bulmayacağımız tarafları var. Her biri sevimli, sıcak görünüşlü ahşap evler bakımı yapılmazsa, yenilenmezse ve boyanmazsa kararır

çürürdü. Bu bakım biraz da hâli vakti yerinde olmaya bağlıydı. Halbuki mahallemiz orta hâlinin de altında fakirce bir semtтейdi. Çocukluk yıllarımın aynı zamanda II. Dünya Savaşı yılları olduğunu da unutmamalım. Bu dönemin getirdiği ağır ekonomik zorluklardan dolayı değil yeni inşaat, eski evlerin bile tamir edilmesi mümkün değildi. Onun için bu sevimli ahşap evlerin çoğunun ahşap kısımları karmış tahtaları yer yer dökülmekteydi. Daha da kötüsü hemen her asırda birkaç defa zuhur eden yangınlar kaç mahalledeki yüzlerce evi siler süpürürdü. Ta Balat'taki evimizden göğü kızartan alevlerini gördüğümüz Zeynep Hanım Konağı'nın yanması bir tarafa, on yaşımdayken İstanbul'un en büyük yangınlarından birinin de şahidi oldum. Mahallemize hemen komşu olan bir semtten, Fenerdeki Patrikhane'den çıkan ve birkaç gün süren bu yangın Fener'den Çarşamba'ya kadar uzanan kaç sokağı kül etmişti. Gökyüzünün kıpkırmızı kesildiğini; duman, ışık ve yanık kokuları arasında küllerin savrulduğunu görmüştük. Zaten mahallemizin çevresinde de daha önceki yangınlardan kalma boş arsalar zamanla otların bitimiyle kırlık araziye dönmüş, böylece keçilerin ve kuzuların otladığı çayırliklar olmuştu. Taze hafızalarımızda böyle yangınların hatırası olmayan biz çocuklar için ise buraları birer oyun yeriydi. Evlerin çoğunda su, bir kısmında da elektrik yoktu. Alışılmış bir hayat devam edip gidiyordu. Bunun için o yıllardaki hatıralarda gözlemlerimiz, müşahedelerimiz doğrudur; ama değer yargılarımız üzerinde biraz daha ihtiyatlı olmak lazımdır. Kaybolan değerlerden biri şüphesiz komşuluktur. Belli bir yaşın üzerindeki hemen herkesin dile getirdiği bu kaybın teferruatına girmek istemiyorum. Yalnız bunun kendime göre sebeplerinden birini söyleyeyim. Ailece gece misafirliklerini veya sadece kadınların gündüz misafirliklerini televizyonun yok ettiği muhakkak. Ama komşuyu tanımak, selamlaşmak, bir iki laf etme ihtiyacını ya da imkânını kaldıran başka bir sebep var. Eski sokaklarımız yataydı, bugünküler dikey. Mahallemizdeki evlerin çoğu bir veya iki katlıydı. Pencerede oturan ev kadınları veya evin yaşlı erkekleri akşam üzerleri kapının önünden geçen ve ellerinde zembille işten yahut pazardan dönmekte olan komşularını görür, onlara seslenir; pencere altında -kısa da olsa- bir sohbete dalarlardı. Araya biraz dedikodu karışıyor olsa da kimin hastası var, kimin askere gidecek oğlu, kimin nişan-düğün hazırlıkları olduğu öğrenilirdi. Şimdi sokaklarımız cadde oldu. Eski sokaklarımızın yerini çok katlı apartmanlar aldı. Artık üst katlardan görünen eş

dost değil, sadece caddelerden akan trafiktir. Aynı apartmanda oturanların ne kapıdan girdiklerini ne sizin daire kapınızın önünden geçtiklerini fark edersiniz. Böylece insani ilişkilerimiz giderek kopar, aynı mahallede aynı sokakta değil; aynı apartmanda oturanlar bile birbirini tanımaz hâle gelir. Balat ve ona komşu semt olan Fener, Devlet-i aliyye'nin tipik birer mozaik semtiydi. Farklı dinlerden, farklı ırklardan ve farklı coğrafyalardan gelmiş insanların bir arada yaşadığı, bir arada geçimini sürdürdüğü yerlerdir. Bu kadar değişik orjinli insanların nasıl olup da bir araya gelmiş olduklarının ayrıntılarını bilemiyorum. Buraların Bizans'tan beri şehrin en çok iskân edilmiş, dolayısıyla en kalabalık bölgesi olduğu bilinmektedir. Asıl Balat ailesinin çoğunluğunu Yahudi vatandaşlar teşkil ediyordu. Bunlar II. Bayezid zamanında İspanya'dan kovularak Osmanlı'ya sığınan ve İspanyolca'nın bir ağzı olan Ladino diliyle konuşan Museviler'dir. Ama aralarında daha kaba bir dil konuşan Rusya Yahudileri ve aslı Türk olduğu bilinen Karayimler de vardı. Rumların çoğu ise Patrikhane'nin de bulunduğu Fener tarafında toplanmıştı. Sayıca daha az olan Ermeniler mahalle aralarında dağınıktı. Sütçülük ve muhallebicilik yapan Ortodoks Bulgar esnafının varlığını da biliyorum. Her birinin cemaati olan üç sinagog, bir Ermeni kilisesi, bir Bulgar kilisesi, birkaç Rum kilisesi vardı. Bu gayrimüslimler dışında Osmanlı'nın eski geniş coğrafyasından göç etmiş ve buraya yerleşmek zorunda kalmış mahalle komşularımız arasında daha çok Balatlar Çarşısı'nda ciğercilik yapan Arnavutlar, Kırım ve Romanya Tatarları, evlerinde Rumca konuşan Giritli Türkler de bulunuyordu. Etnik ve din bakımından bu karışık yapının çok uyumlu bir şekilde yaşadığını belirtmeliyim. İslam'ın, dolayısıyla Osmanlıya dayanan müsammahanın toplum yapısı bu uyumu sağlamıştır. Mesela bazı hasta Müslümanların Balat'taki Ermeni kilisesinin içinde bulunan Ayazma'ya gidip şifa ümidiyle suyunu içtiklerini bilirim. Buna mukabil Hristiyan kadınlardan da Müslüman komşularıyla beraber Eyüp Sultan'ı ziyaret ettikleri olurdu. Balat Çarşısı'ndaki meyhanelerin hemen hepsini Rumlar işletirdi. Fakat ramazanda ve kandil gecelerinde kepenklerini kapatırlardı. Yine çarşıda bir Yahudi'nin işlettiği eczanenin kapısından girince tam karşıya gelen ahşap oymalı vitrinli tezgahın üzerinde hadis yazılı bir levha asılıydı. Bilmiyorum, baştan beri o Yahudi'ye mi aitti, yoksa kendisinden önce gelen Müslüman eczacıya mı? Bunu bilemiyorum; ama o, onu muhafaza ediyordu öyle. Her hastalığın çaresi vardır. O

yıllarda henüz yılbaşı kutlamaları yaygın değildi. Ama biz ailece hemen kapı komşumuz olan bir Ermeni ailesinde yılbaşını ve noeli kutlamaya giderdik. Onlar da bayramlarda bize gelirdi. Balat sur içinde, kuzeybatı surlarına yakın, Haliç'e doğru inen bir vadinin içindedir. Bu konumu sebebiyle suriçi İstanbul'un diğer birçok semti gibi Bizans'tan Osmanlı'ya, oradan Cumhuriyet'e intikal etmiş pek çok eser çevremizde de günlük yolumuzun üzerinde idi. Yani tarih ile âdeta iç içe yaşıyorduk. Ancak bunların çoğu harap ve bakımsız durumdaydı. Bunlardan bazıları kendi hâlinde yok olmaya terk edilmiş gibiydi. Bir kısmı da II. Dünya Savaşı sonrasındaki gecekondulaşma, daha sonra onların yerine yapılan çok katlı beton binalar ve şuursuz imar hareketleri sırasında yıkılıp kaybolmuşlardır. Balat'ta, Edirnekapı'dan Haliç'e inen Salmatomruk yokuşundan gelirdim. Daha bu yokuşun başında sağ tarafta boyu 250 metre, eni 200 metre olan ve 15-20 metre kadar derinlikte geniş bir çukur alan vardır. Çukurbostan dediğimiz bu yer 1940'lı yıllara kadar sebze ekili, ağaçlıklı içinde birkaç da bahçıvan kulübesi bulunan bir alandı. Geniş ağızlı bir bostan kuyusunun olduğunu, bir merkebin bostan dolabını gıcır gıcır döndürerek teneke kovalarla oradan su çıkardığını çok iyi hatırlıyorum. Burası en az 1500 yıllık bir Bizans sarnıcı veya Bizans su haznesiymiş. 1940'lı yıllardan sonra Vefa Stadyumu hâline getirilmiş, bugün de öyledir. Çukurbostan'ın biraz altında, yani zeminin altında kalmış, çocukların yani hepimizin oyun yeri olmuş daha küçük bir Bizans sarnıcı da gecekondular arasında kayboldu gitti. Bugün artık oradan hiçbir eser yok. Mahallemize yakın üzeri tonoz kemerle örtülü, içinde oyun oynadığımız büyük bir yapı vardı. Buranın Bizans zamanında kalma buğday ambarı olduğu söyleniyordu o zaman. Sonra Boğdan beylerinin 16. yüzyılda yaptırmış olduğu sarayın kilisesi veya mezarlığı olduğunu öğrendim. Boğdan kelimesinin zamanla buğday haline dönüşmüş olması lazım. Yine bu civarda bulunan Kefeli Camii de eski bir Bizans kilisesinden çevrilmedir. Bunların dışında civarımızda yine çocukların oyun yerleri olan mağara dediğimiz yeraltı mekânları birer Bizans yapısıydı ve onların da çoğu zamanla kayboldu. Hikâyeleri vardır hepsinin. Buradan dalınca Ayasofya'dan çıkılır vesaire gibi. Büyük çocuklar daha derinlere kadar giderler ama biz kapısında kalırdık. Osmanlı eserlerine gelince; evimizin üst tarafında II. Bayezid'in kızı Hatice Sultan'ının yaptırmış olduğu; biri mahalle sakinleri, diğeri atların sulanması için iki büyük yalağı olan Sultan Çeşmesi de bugün

tıkanmış ve harap hâldedir. Yine yakınımızdaki kırk çeşme suyunun aktığı bir çeşme ile biraz daha Balat'a yakın ve bir Kanuni devri çeşmesi olan Küpçü Çeşmesi de tıkanmış ve harap olmaya terk edilmiştir. Evimize çok yakın olan Hoca Kasım Günani Camii ve biraz aşağıdaki Hacı İsa Camii de Fatih devri eserlerindedir. Anlaşıyor ki yani İstanbul'un fethini takip eden yıllarda ilk iskân edilen, ilk imar edilen yerlerden biridir Surdibi. Kasım Günani Camii'nin karşısındaki Hasan Hüseyin yokuşu üzerinde de fetihten önceki seferlerden birinde şehit olmuş tabiinden iki zatın mezarı vardır, Hasan ve Hüseyin isimli. Zaten o civarda başka sahabeden zatların kabirleri de vardır. Mesela meydandaki camisinin haziresinde Saka Baba dediğimiz, İstanbul'u fetheden Arap ordusunun sakası olan bir zat yatıyordu. Kariye Camii'nin haziresinde Ebu Said Itri kabri vardır. Balat Çarşısı içerisinde ve Meşrutiyet yıllarında dedemin de imamlık yaptığı Ferruh Kethuda Camii bir Sinan yapısıdır. Bu caminin duvarlarında hac yollarını ve menzillerini gösteren yer yer silinmiş şemaların bulunduğunu çocukluk yıllarımda hatırlıyorum. Şuursuz restorasyon sırasında bunlar yok edilmiş, yerine renkli fayanslar kaplanmıştır. Yani benim çocukluğumdan sonra 1950'li yıllardan sonra artık bu camiler tamir edilmeye başlandı. Muhakkak ki iyi niyetle yapılıyordu, halkın katılımı ile yapılıyordu. Ama bu arada birçok cami de mimari özelliklerini kaybetti. Bu Ferruh Kethuda Camii'nde, İstanbul'un nadir camiilerinde bulunan kible tarafındaki güneş saati ise demir kısımları paslanmış, kopmuş bir hâlde bulunuyor. Sadece mermer tabanı ve üzerindeki saat işaretleri var. Yakınımızdaki Hamamî Muhittin Camii 1930'lu yıllarda Evkaf İdaresi tarafından gözden çıkarılıp cemaati yok diye şahıslara satılan pek çok vakıf eser gibi, benim çocukluğumda içinde bir demir atölyesi çalışmaktaydı. 1950'den sonraki yıllarda mahalle halkının himmeti ile yeniden satın alındı ve cemaate açıldı. Diğer taraftan mahalle içindeki bu yıkılmış, yanmış, harabe olmuş ve zamanla çukurlaşmış alanlar çocukların oyun cennetiydi. Trafiğin çok seyrek olduğu o yıllarda bütün sokaklar evlerin önleri hep oyun yeriydi. Bilgisayar oyunlarına, aterilere alışmış bugünün çocuklarını o oyunların ne dereceye kadar tatmin etmesi mümkündür, bilmiyorum. Saklambaç, kovalamaca, esir almaca, çelik çomak, köşe kapmaca, birdir bir, uzun eşek, bir yer, tek mi çift mi, kafa karış gibi o zamanın oyunlarının oynanmadığını görüyorum. Kız çocukların da ip atlama, sek sek, bez bebeklerle evcilik, tombala, bezirgan başı,

Arabistan buğdayları, annem beni kaptıramaz, körebe gibi oyunlar oynadıklarına rastlanıyordu. Tanpınar'ın *Huzur* romanın başlarında Mümtaz, Nuran'la beraber gezdikleri Kocamustafaaşa sokaklarında toza bulanmış kız çocuklarının Bezirgan başı türküsünü hatırlarken şunları söyler: “Devam etmesi lazım gelen işte bu türküdür. Çocuklarımızın bu türküyü söyleyerek, bu oyunun oynayarak büyümesi. Hatta bu cümlelerin arasında da falanca binanın yıkılmış olması, falanca konağın yıkılmış olması o kadar mühim değil. Ama bu türküler kalsın. Bizi yapan bunlar. Her şey değişebilir, hatta kendi irademizle değiştirebiliriz. Değişmeyecek olan hayata şekil veren, ona bizim damgamızı basan şeylerdir” diyor. Artık bugün kız çocukları o türkülerini de söylemiyorlar. Demek ki toplum olarak millet olarak kaybımız daha da büyümüştür. Aslında Balat gibi Haliç kıyısındaki diğer yerleşim bölgeleri Koca Mustafa Paşa, Samatya, Yedikule, Şehremini gibi surlara daha yakın semtler; hatta Boğaz kıyılarındaki o yıllar gerçekten köy, birer köy özelliğinde olan semtler eski İstanbul'un özelliklerini biraz daha uzun zaman yaşatmışlar. Değişmeye, alafrangalaşmaya daha uzun zaman direnmişlerdir. İstanbul'un bu gibi kenar mahallelerinin tarihî ve sosyal monografisi üzerinde bu açıdan daha da fazla durmak lazımdır, teşekkür ediyorum.

Uğur Derman

Tasviri olarak İstanbul bu kadar güzel anlatılabilirdi. Hocaya çok çok teşekkür ediyoruz. Efendim Muallim Naci'nin gazelisten bir beyit geliyor hatırıma. İstanbul'u tarihiyle beraber bilen Semavi Hoca'mız şimdi bakalım neler dökecek ve bizi ağlatacak. Kendilerine bırakıyorum sözü, buyurun hocam.

Semavi Eyice

Efendim ben resmî kayıtlara göre 1923 doğumluyum, fakat annemden bildiğime göre gerçekte 1922'de doğmuşum. Tabi bunu kendim bilemem ama annem öyle söylüyordu. Bu tarih karışıklığının sebebi de şu; annem bana beş aylık hamileyken 29 Temmuz 1922'de Haydarpaşa'da bir yangın oluyor, bir çayır yanıyor. Gazetelerden de tespit ettim. Ve bu yangında bizim ev de gidiyor ve sokakta kalıyoruz. Ve hatta annem rahmetli, 'ev yanarken karşısında karnıma vura vura

ağladım' derdi. Ve biz Kadıköy, Haydarpaşa rıhtımında evden kurtulabilen birkaç parça eşya ile birkaç gece konaklıyoruz. Babam rahmetli elinden geldiği kadar evi tamir ettirdi. İçi ahşap olduğu için tamamen kovana dönmüştü ev, yalnız dört dış duvar kalmıştı. İyi kötü biraz birkaç parça eşya tedarik edildi. Hatta hâlâ hatırlarım ben, evin üst kapıları tam takır kuru tahta idi. Eşya bile yoktu ve benim çocukluğum hatta delikanlılığımın bir kısmı da Kadıköy'de bu evde geçti. Ve buradan ilkokula, ortaokula ve liseye devam ettim. Şu halde ben aslında Anadolu yakasında Kadıköy'lüyüm. Fakat daha ortaokul talebesiyken İstanbul'a merak saldım. Bunu birkaç vesile ile anlattım. Hatta yazıldı da bu. Şöyle oldu bu hikâyenin esası; Galatasaray Lisesi'nde ortaokulda 7. sınıftayız. O zamanlar ortaokuldan itibaren çocuklara askerlik dersi verilirdi. Ve subaylar gelip o dersleri verirlerdi. Asker elbisesini giydirebilirler bize kamp da yaptırırlardı. Şimdi bu adetler kalktı tabi. Bu askerlik öğretmeni subay, sınıfta ikişer ikişer öğrencilere tarihi savaşımlara dair ödev verdi. Bana da bir arkadaşla birlikte İstanbul'un fethi ve kuşatılması konusu verildi. Benim beraber çalışacağım arkadaş, hiçbir şey yapmadı. Ben bulabildiğim kitaplardan tetkik ederek bu fethin tarihini bir kompozisyon halinde yazmaya çalıştım. Elimde de İstanbul'u iyi kötü tanıtan Mamboury'nin İstanbul'un Seyyah Defteri vardı. O rehberi de karıştırırken surları ve biraz şehrin diğer taraflarını tanımanın gerekli olduğunu anladım. Ve sınıf arkadaşım Ahmet ile 7. sınıf talebesi olarak İstanbul'u tanımak üzere yola çıktık. Bir Mart günüydü hatta bir Cumartesi. O zaman okullarda öğleye kadar tedrisat vardı. Öğleden sonra Galatasaray Lisesi'nden İstanbul'u keşfe çıktık ve benim İstanbul maceram böyle başladı. O yıllarda İstanbul'da gayet geniş bir tramvay şebekesi vardı. Birçoğunuz herhalde bunu hatırlamaz bile. Ve bu gezimiz sırasında Edirnekapısı'na gitmek üzere Bayezid'den bir tramvaya bindik fakat Şehzadebaşı'na geldiğimizde sağ tarafta kubbeli bir bina gördük, merak ettik, gidip görelim dedik, indik tramvaydan. Bu Şehzadebaşı'nda şimdi kolaylıkla görülebilen Kalenderhane Camii idi. Fakat o zaman önünde binalar vardı. Kalenderhane Camii, Bizans devrinden kalma bir kilise. Fatih tarafından camiye çevrilmiş olan nadir ibadet yerlerinden. Fetihle beraber Fatih Ayasofya'yı camiye dönüştürmüş, bunun dışında da ilk ihtiyaçları karşılamak üzere üç manastır kilisesini de İslami ibadete tahsis etmiştir. Yalnız bunlar daha henüz yapılmamış olan medrese ve misafirhanelerin yerini tutmak üzere İslami

ibadete ayrılmıştır. Fatih Külliyesi kurulduktan sonra bunlar mahalle mescidi, camii haline getirilmiş ve bugün hâlâ bu görevi sürdürmektedirler. Bunlar Kalenderhane Camii, Zeyrek Kilise Camii ve Eski İmaret Camii'dir. Başka kiliselere dokunulmamıştır. Hatta bunları İstanbul'un Rum halkı bir süre daha kullanıyor denilmektedir. Yalnız bir tek kilise camiye çevrilmiştir. O da Fatih'in hocalarından Molla Gürani'nin Vefa'daki bir kiliseyi kendi adına çevirdiğini bildiğimiz cami. Vefa Kilise Camii veya Molla Gürani Camii olarak bilinen yapıdır bu. Başka hiçbir kilise camiye dönüştürülmemiştir. Bizans kiliselerinin İstanbul'da camiye çevrilmeleri bilhassa II. Bayezid zamanında olmuştur. Hagios Andreas Kilisesi (Koca Mustafa Paşa Camii), Khora Manastırı Kilisesi (Kariye Camii) Atik Ali Paşa tarafından, Sergios-Bakkhos Kilisesi (Küçük Ayasofya Camii) Kapı Ağası Hüseyin Ağa tarafından, yine Laleli'de Myrelaion Kilisesi II. Bayezid'in devrinde yaşayan Mesih Paşa tarafından camiye çevrilmiştir. Camiye çevrilmeler hep yoğunlukla II. Bayezid devridir. Neyse bu arkadaşla biz Kalenderhane Camii'nin kapısını açtık, girdik içeriye. İlk defa Bizans kilisesi görüyorum. Elimdeki rehberde verilen açıklamaları da okuyarak anladığım kadarıyla tetkik ediyorum. İmamı geldi, Allah rahmet eylesin, yaşlıca tombul, oldukça şişman bir zat idi. 'Çocuklar siz ne yapıyorsunuz' dedi, 'biz bunu merak ettik tetkik ediyoruz' dedik. 'Aferin' dedi, hoşuna gitti imamın. 'Siz ilerde büyük adam olursunuz' dedi. Valla ben oldum mu bilmiyorum ama bizim Ahmet mühendis oldu. Ve zannediyorum uzun zaman önce vefat etti. Ve biz yolumuza devam ettik, gene bindik tramvaya Edirnekapısı'na doğru gidiyoruz, Fatih'e girdik daha henüz 1918 yangınının izleri mevcut. Bir baktım Fatih Camii ve ondan sonra yanık bir cami. Dört duvarı ve bir de külahsız minaresi duruyor, ondan sonrası boş arazi, tek tük evler yapılmış. Şimdi Vatan Caddesi'nin geçtiği Yenibahçe vadisi tamamen çıplak, yemyeşil tarla halinde, orada da tek tük evler, binalar var. Onlar da son derece mütevazı evler. Ve bu arazide bol miktarda görülen yanık camilerin harabeleri, terk edilmiş, kurumuş çeşmeler, yıkık minareler çok miktarda göz alabildiğine uzanıyor. Fatih Camii'nin yanındaki yanık cami dikkatimizi çekti. Kitapta ona benzer bir bina resmi vardı ona benzettik, odur belki dedik. Tramvaydan indik, yürüdük yanına gittik. Biraz daha yaklaşıncaya gördüm ki kitaptaki resimle ilgisi yok. Bu Hafız Ahmet Paşa Camii. 1918 yangınında yanmış ve bina yapılmamış. Dört duvar halinde yıkık

minaresiyle duruyor. Tarihin garip cilvelerindedir, burada bunu anlatmayı gerekli görüyorum. Aradan yıllar geçti ben Anıtlar Kurulu'nda üye oldum. Tabi o Yüksek Anıtlar Kurulu'na. Yani Edirne'den Kars'a kadar tek bir kurulun baktığı dönemler. Şimdi sekiz tane Anıtlar Kurulu var. Gene toplantı için oturduk. Rahmetli Rıfkı Melül Meriç, birçokları tanırlar herhalde. O da üye, toplantıya geldi. Yanında tanımadığımız bir zat var. 'Bu zat Sakarya valisi, bir ricası var ama işi bir an önce uzatılmadan halledilsin' dedi. Çünkü bizim kurula işi düşenin maazallah sahibi ya deli olur ya katil. Anıtlar Kurulu felakettir, ben de içinde bulundum, bir evrakın çıkması kolay değildi. 'Bu zat vali, çok rica ediyor belediye bir arsa satmış. Bu arsada da belli belirsiz bir yıkıntı varmış, biran önce neticeye bağlansa. Burada bir hayır işi, bir öğrenci yurdu inşa edilecek' dedi. Onun üzerine bakalım dedik. Nedir dosya bir baktık, Hafız Ahmet Paşa Camii'nin yeri. Birkaç tane yıkıntıdan başka bir şey yok denilmiş ve belediye tarafından da satılmış. Şaşırdım. Herkesten de bir ağızdan çıkaralım gibi bir hava esince, 'beyler burada Hafız Ahmet Paşa Camii duruyor, cami mevcut. Harap filan ama' dedim. Hatta içine yıkılan keresteleri ardiye gibi duvarlara dayamışlardı. Onun üzerine nasıl olur filan denildi, sonra hadi gidip tetkik edelim denildi. Valiyi de aldılar yanlarına arabalara binildi. Ben gitmem dedim çünkü cami duruyor biliyorum. Onun üzerine gittiler. Bir saat kadar sonra döndüler, valinin ilk işi salona girer girmez 'aman Allah'ım, bir resmî daire bu işi nasıl yapar' dedi. Belediye, camiyi medresesiyle beraber burada bir iki duvar yıkıntısından başka bir şey yoktur gerekçesiyle satmış. Sakarya vilayeti de satın almış, inşaata başlayacak. Onun üzerine belediyenin yazısı dikkate alınmaksızın, gerek medresenin gerek caminin restorasyonu için gerek tamiri için vakıflara yazılmasına karar verildi. Ve neticede zannediyorum bugün medrese ihya edildi. Yani yeni baştan yapıldı. Caminin de yapımına başlandı. Vakıfların pek çok işi gibi yarım bırakıldı. Sonra tekrar mahallelinin yardımıyla devam edildi. Oraya tekrar birkaç sene evvel gidebildim. Cami şimdi güzel, namaza açık, namaz kılınıyor. Böylelikle 17. asrın başlarında yapılmış olan bir tarihî eser kurtarılmış oldu. Şimdi burada bunları anlatamazsın İstanbul'un; yani tarihî İstanbul'un, Osmanlı devrinden eserlerle dolu olduğunu iddia ettiğimiz İstanbul'un ne şekilde tahrip edildiğini gösteriyorum. Şimdi bu bir misal. Bunun gibi birçoklarını sayabilirim. Bu tesadüf benim çocukluk hatıramdan doğru hareket ederek tanıdığım,

bildiğim ve gördüğüm bir eserdirdi ve müdahaleyle bunu kesin bir ölümden kurtardım fakat maalesef kurtarılamayanlar da var veyahut mücadele edildiği halde yıktırılanlar var. Tasavvur edin ki bu tarihî dediğimiz İstanbul'da birtakım eserler veyahut tarihte çok ününe kol kanat gerdiğimiz bazı kişilerin bıraktığı eserlere pekâlâ rahatlıkla yok edilmeleri için ferman verebilen insanlarımız var. Bir örnek vereyim; bu yangın yerinde Mimar Sinan'ın kendi adına yapmış olduğu mescid var. Kendi vakfı ve listesinde, *Tezkiretü'l-ebniye*'de bu ünlü büyük mimarımız dahi mescidi için "bu fakirü'l -hakirin mescidi" der. Kendisini de o kadar mütevazi kişi olarak gösterir. Bu mescit 1918 yangınında yanmıştır ve sonra dört duvarı ve minaresi kalmıştır. Bunun içine önce gecekondular yapıldı. Zamanla bu gecekondular azmanlaştı, apartman oldu. Bu arada bazı kişiler de fetva veriyordu, 'tarihi eserlerin 5 metre yakınına kadar inşaat yapılabilir. Tarihi eser yalnız minaredir, minarenin 5 metre ötesine kadar herşey yapılabilir' diyenler çıktı. Bu arada bazı genç mimarlarımız 'efendim bu devirde artık camiye, mescide ne ihtiyaç var, burada tarihî eser yalnız minaredir, minareyi restore ederiz burayı Mimar Sinan sitesi adıyla modern binalarla döşeriz'. Bunu hikaye diye anlatmıyorum. *Arkitekt* dergisinde bu projenin çizimi vardır ve böyle olması gerektiği. Ve bir gün Anıtlar Kurulu'na bu mescidin ihya edilmesi için teklif geldiğinde, bazı zevat şiddetle protesto ettiler. Benimle kavga ettiler. 'Hayır efendim, siz mimar değilsiniz karışamazsınız. Bu mescit ihya edilmemelidir' dediler, fakat buna rağmen ihya edildi. Şimdi kullanılıyor Mimar Sinan Mescidi. Mimar Sinan'ın kendi adına yapmış olduğu mescidi dahi biz feda edebilecek anlayıştayız. Evet şimdi burada bunları niçin anlattım yani eski eserleri, İstanbul'un tarihî varlığını yaşatmak, elde tutmak pek kolay bir iş değildir ve hiçbir zaman da olmadı. Pek çok eser de gitti, yıkıldı ve kayboldu. Efendim ne kadar çok vardı dendi. Bütün tarihî hatıraları yavaş yavaş sildik. Mahalle adları silindi. Bilmem kaç yüz mahalle adı vardı 250'ye indirildi. Bundan 5-10 sene evvel bir miktar daha indirildi. Çok tarihî isim böyle kayboldu gitti. Sokak adları bile. Efendim Sultanahmet'te bir sokak var. Karacehennem İbrahim Sokağı. Yeniçerileri topa tutarak yeniçeri kışlasını tahrip etmiş olan ve halkın bu yüzden İbrahim adındaki bu topçu subayına Karacehennem İbrahim dediği zat. Bu zatın adı bir sokağa verilmiş. Mahalleliler de belediyeye dilekçe veriyorlar. Efendim biz Karacehennem'de oturmak istemiyoruz, adını değiştirin. Derhal

belediye değiştiriyor. Tabii halkın isteği yerine gelsin diye şimdi Kutlu Gön Sokak orası. Tabii bunun yanı sıra başka türlü şeyler, dalkavukluklar da yapılıyor. Mesela Haliç boyunca uzanan caddenin adı Abdülezel Paşa Caddesi'ydi. Abdülezel Paşa kimdir? Türk-Yunan muharebesinde 1897'de askerinin en başında savaşırken alnından bir kurşun yiyerek şehit düşmüş olan bir Osmanlı paşasıdır. Onun adını siliyoruz, ne yapıyoruz? Kadir Has Caddesi. Beğendiniz değil mi? Yani bunun gibi. Elimizde camilerin yerlerini gösteren Sultan Abdülmecit zamanında yapılmış bir harita vardır. Büyük camileri bir tarafa bırakın küçük mahalle mescitleri, ufak camiler falan tam 424 tane cami vardır. Sultan Abdülmecit devrinde yani 1840 tarihlerinde mühendishane öğrencileri tarafından hazırlanmış çok özel bir haritadır bu. Tabii bunların hepsi bir mahalleyle ilgiliydi. Bugün bu mahalleler yok artık. Bu eserler de yok, yani 424 tane cami yok. Eskiden yabancı seyyahların bile bahsettikleri, Galata-Hasköy sırtlarından bakıldığında görünen İstanbul panoramasının başlıca alameti beyaz minarelerdir. Bunların bugün çoğu yok. Her ne kadar çok var dense de arasanız 424'ü bırakın 224'ünü dahi bulamazsınız. şu halde biz tarihî İstanbul'u, bir defa tarihî tarafını pek ciddiye almadık. Tabii burada Bizans eserleri, bunların yanı sıra da Türk eserleri vardı. Zaten yabancı ilim adamları, seyyahlar, şunlar, bunlar İstanbul'u bir cilbende benzetirlerdi. Yani bir tarafı Bizans medeniyetinin eserleri bir tarafında Türk medeniyetinin eserleriyle dolu iki kapaklı bir cilbend. Biz bunu hiç hesaba katmadık. şehircilik uzmanlarına verdik haritaları, çiz baba dedik bir şey buraya. Ondan sonra baba diye getirttiğimiz bir adam, Fransız sömürgelerinde keyfine göre şehircilik planlamaları yapmış sıradan bir şehircilik uzmanı olan H. Prost. Biz bunu büyük bir değer olarak aldık, planlar çizdirdik. Bu adamın görüşlerine göre büyük istasyonu, Sirkeci istasyonunu kaldıracağız Yenikapı'ya getireceğiz. Yenikapı bütün Avrupa'yla bağlantının merkezi olacak, oradan geniş bir bulvar -Atatürk Bulvarı adını alıyor bu- doğru şehzadebaşı'na gelecek buradan aşağıya inecek Unkapanı'na, buradan Haliç'e atlayacak oradan Taksim'e doğru uzanıp gidecek. şehri bu şekilde tasavvur etmişler ve bu da kabul edildi ve bunun da yer yer uygulamaları yapıldı. Tabii bunun tarihî bir şehirde ne kadar yanlış bir iş olduğunu biraz eski eserleri tanıyan, şehrin tarihini bilen kişi gayet kolaylıkla fark edebilir. Bir defa şehrin jeolojik yapısını, topografyasını hiç hesaba katmadık. Yani o bulvarı yaptığı yer Bozdoğan

kemerinden sonra Haliç'e kadar olan kısım bir sel yatağıdır. O çukur araziye biz doldurduk, yükselttik. İşte bulvarın kenarında gördüğünüz Şebsafa Hatun Camii'nin önü. Gidin görün köşesindeki o sıbyan mektebini. Aslında fevkâniydi. Sivri kemerli bir yapı üstündeydi. Şimdi nerde? Yaya kaldırımıyla beraber o bina. Kapısını söktük bir kenara koyduk, sonra monte edilir diye, ama bir daha bir türlü monte edilmedi. Durdu durdu yıllar sonra vakıflar mimarı Cahide Hanım rahmetli, o kapıyı bütün bizim ulemanın feryadına rağmen yaptı. Efendim nispeten bozuldu diye 'o kapı yapılmamalıydı' diye tutturular oldu. Bozuldu efendim yoktu ki çaresi, cadde 5 metre yükseltilmiş, başka çaresi var mıydı.. Neyse Cahide Hanım o kapıyı tekrar yerine taktı. Yani diyeceğim biz topografiyi de böyle karıştırdık, jeolojisini de karıştırdık, arazinin biçimini değiştirdik ve ondan sonra sıra geldi kıyıya. Tarih boyunca Marmara'nın suları İstanbul'un deniz tarafı surlarını zaman zaman yalamış ve burada denizin devamlı gidip gelmesiyle pırıl pırıl adeta cilalanmış taşlardan oluşan çakıllı bir kıyı meydana gelmiştir. Hatta buralarda vakti zamanında 'tarayıcı esnafı' diye insanlar dolaşmış. Çünkü bu çakılların arasında pek çok şey bulunmuş; tarihî eser ve bir de eski Bizans arşivlerinin kağıt kısımları yok ama kurşun mühürleri. Yüzlerce, binlerce kurşun mühür buralardan toplanmıştır. Sonra bir hamlede İstanbul'a istimlakler yapıyoruz, yıkıyoruz. Molozu dökülecek yer kıyı, dök üzerine gitsin. Ne olacak kıyı? kıyı diye bir şey yok. Nerede kaldı Marmara kıyılarındaki kıyı. Güzel bir de sahil yolu yaptık otomobillerin 120 km süratle üzerinde vızır vızır işlediği, oldu bitti. İstanbul imar edildi, güzel bir cadde yapmış olduk. Surlar geride kaldı. Önümüzdeki o kıyı yok oldu. Ondan sonra ve şimdi böyle devam ediyoruz. Bence şehircilik bu değil. Tarihî bir şehri korumak da bu değildir fakat biz hâlâ daha bunların ne netice verebileceğini düşünmek niyetinde değiliz. Şehircilik uzmanı Albert Bruno Taut *Mimarî Bilgisi* diye Türkçe de basılmış bir kitabında İstanbul için güzel bir terim kullanır. Büyük camilerden bahsederken bunlar 'şehir taşları' der. Tasavvur edin, gözünüzün önüne getirin Edirnekapısı'ndan itibaren bütün yüksek noktalarda hakikaten taş şeklinde şehre yerleştirilmiş büyük abidelerimiz vardır. Sultan Selim Camii, Mihrimah Camii, Fatih Camii, Süleymaniye, Şehzade, Nuru Osmaniye, Sultan Ahmet ve aynı noktaya çıkılım tekrar karşı yakaya Haliç'in karşı yakasına tekrar bir daha İstanbul'a bakalım ne görüyoruz? Bunların arkalarından heyülâ gibi

yükselen, hiçbir mimarî ifadesi olmayan, dümdüz cephelerden, sıra sıra pencerelerden oluşmuş bir takım kitleler. Ve Bruno Taut'un 'şehir taşlar' olarak adlandırdığı bu yapılar bugün bir salonun bir köşesine konmuş bir maket, bir model, bir hatıra eşyası ölçüsüne inmiş durumda. Bilmiyorum siz belki başka türlü düşünüyorsunuz, şehir ne güzel modernleşiyor, ne harika, ne Amerikanvari bir şehrimiz oluyor diye seviniyorsunuzdur. Bilemem ama ben vicdanen rahat değilim. Belki bunu, yaşını almış, biraz bunamıştır o nedenle bu şekilde düşünüyor diye düşünürsünüz fakat ben üzülüyorum. Çünkü batının bazı tarihî şehirlerini gördük. Yani pekâlâ dapdaracık sokaklarıyla İtalya'nın tarihi şehirleri duruyor, yaşıyor ve yaşatıyorlar. İlla etrafını açalım demiyorlar. Paris'in eski mahalleleri duruyor. Bir şehrin tam göbeğinde içinde olan hayvan mezbahasını dışarıya çıkarttılar fakat adını hâlâ bir hatıra olarak muhafaza ediyorlar. Yeri de muhafaza ediliyor. Biz ise çok modern bir şehir yaptığımızı, harikulade şeyler yaptığımızı düşünüyor, işte Süleymaniye'ye havayı hat çekmeyi büyük marifetlerden sayıyoruz. Ne bileyim Eyüp'te Pierre Loti Tepesi'ne arkadan trafik yolu vardır, pekâlâ otomobille gidilebilir. Ayrıca şehirden doğru mezarlıkların arasındaki patikadan çıkmanın ayrı bir havası vardır. Ama hayır efendim zahmet olur yürümesinler buraya... Havayı hat döşeyelim demelerine ben pek mana veremiyorum yani. Cumhuriyetin ilk yıllarında böyle acayip bir inşaat furyası olduğundan bir devlet ileri gelenimiz bir yabancı uzmana şöyle bir ifadede bulunuyor. Diyor ki şehirlerimize müzeler isteriz ama müze şehirler istemiyoruz. Bu medeniyet alameti değil, müze şehirler her daim olur. Ama biz ne yaptık? Şehrin kendi ihtiyaçlarından doğmuş olan mimariyi bir defa yok ettik. Mesken mimarisi kalmadı, bugün yok. Ve halk apartmanlarda yaşamaya mecbur. Acaba o apartmanlarda, o halk beş on sene sonra ne hale gelecekler onu hiç düşünüyor musunuz? Bilmiyorum ama ben yapamıyorum doğrusu. Hoş ben kendim de apartmana geçtim ama pek rahat bir şey değil. Dört daireli, beş daireli apartmanda bile yaşamak Türk halkı için kolay değil. Ve biz psikolojimizi, hayat tarzımızı dahi hiç hesaba katmadan koca koca apartmanlar yapıyoruz ve bunlarda bu millet yaşayacak diyoruz. Valla yaşar mı yaşamaz mı bilemiyorum. Fakat yaşamadığı muhakkak, Avrupa'ya gidenlerden, oraya yerleşenlerin yaşam tarzlarını gördükten sonra işte gidin Berlin'e, Berlin'de Almanların terk ettikleri bazı mahalleler var, oralarda bizim vatandaşlarımızın ne gibi şartlar altında yaşadıklarını görün.

Evet, ben İstanbul'un bir defa topografyasının tamamen değiştirilmesine karşıyım. Ev mimarisinin de bozulmasına karşıyım. Büyük şeddadi binaların şehrin içinde yapılması uygun bir şey değil derim. Ve zaten artık modası geçmiş bir şeydir. Biz bunları pekâlâ uyguladık ve uygulamaya da devam ediyoruz. Ve sonra tarihî bazı surları vardı ki bunları muhafaza etmemiz, yaşatmamız gerekirdi. Mesela surlar, Ortaçağ'ın askerî, mimarî bakımından en güçlü tahkimatı olarak kabul edilen ve aynı zamanda estetik bakımından bir askerî mimarinin üzerinde olduğu kabul edilen tarihî bir varlıktır. Biz ne yaptık? Oturduk bunun hendeklerini yer yer doldurduk. Halbuki bu sur üçlü bir sisteme tabidir. İki tane sur vardır; ön sur, arka sur ve bunun önünde bir de hendek. Bir örnek vereyim: Eyüp'e kadar gidin. Eyüp'ten şehre yaklaşın Ayvansaray'da surlara bir bakın, Haliç'in kıyısındaki temel sulu bir zemine oturduğundan orada sur Haliç'e doğru meyletmiş, o vaziyette kalmış. Restorasyonu yapan mimar bunu olduğu gibi yapmak lazım diyor. Sur duvarı yeni baştan kaplama yapılıyor ama yine denize doğru meyletmiş olarak. Böyle restorasyon olur mu? Bunu yapan Bizanslı ve Romalı mimar bunu düz duvar olarak yaptıydı, dip-te çöküntü olduğu için bu çöktü. Madem restore ediyorsun bu kalkar. Ama hayır biz aynen yapıyoruz. Böyle restorasyona da benim aklım ermedi açıkçası. Bilmiyorum daha iyiyse eğer beni doğrultun. Sonra tabi bazı eserler de bazı yerler de temiz, düzeltiyoruz, meydana çıkarıyoruz. Şimdi bir dostumuz Edirnekapısı tarafından bahsetti. Orada ne yaptık biz. Kocaman 200 metrelik su toplama havuzunu stadyuma çevirdik. Bütün Bizans devrinde ve Osmanlı devrinde bağ ve bostan olarak kullanılmış yerd. Bu bir tarihî eserd. Biz bunu stadyum yaptık. Bunun hemen çevresinde bir tane kapalı sarnıçtan bahsettim. O sarnıcın içine ben defalarca girdim, İstanbul'un en enteresan sarnıcıydı. Sebebi; bunu Bizanslılar devşirme malzeme ile yapmışlar. Kubbeli ve içi sütunlu bir sarnıçtı. Bütün sütunları, gövdeleri ve başlıkları hep toplama ve çeşit çeşit. Hatta bazı sütun gövdeleri kısa geldiğinden iki başlığı üst üste koymuşlar, sonra üzerine gövde koyup üzerine bir başlık daha koymuşlar. Yani burası Bizans mimarisinde kullanılan bütün başlık çeşitlerinin bulunduğu adeta bir başlık müzesiydi. Ve buranın önce kubbelerini deldik, o kubbelerden aşağıya bütün mahalle çöpünü atıyor. Attılar attılar ondan sonra gazetelere şikayet ettiler. Bu kubbelerden içeriye çocuklarımız düşüyor bu sarnıcı bir an önce doldurun diye. Çok şükür dolduruldu içerisi yok artık. Ve bir

münasebetle onun yanında Hasan Ağa Camii diye bir cami vardı. Bir Bizans mimarisinin kalıntılarından faydalanılarak yapılan küçük bir mahalle mescidi. 1894 depreminde yıkılmış. O zamandan beri harabe halinde gecekondular vardı. Bunu restore edelim dediler. Kimin aklına geldiyse geldi, bu mescit restore edildi, yeniden yapıldı, şimdi ibadete açıldı. Bu mescidin yakınındaki bir parsel bizim Anıtlar Kurulu'na geldi. Ben o zaman dosya tetkik ederken gördüm ki bütün çevresi aslında Vakıflar'a ait. İşin garip tarafı bu sarnıç da aslında bu mescidin evkafında ve Osmanlı devrinde çeşitli işlere kullanılmış. Hatta Ermeni iplik üreticilerinin atölyesiymiş. Yani kiraya verilmiş. Sonra terk edilmiş ve bu hale getirilmiş. Raporumu yazdığımda -dosyasındadır dedim ki, Vakıflar arazisine, mülküne sahip olsun. Tabi sahip olan falan yok ve o bahsettiğim mahallede Kefeli Camii vardır, o da bir Bizans yapısıdır. Fakat kilise olduğu şüpheli çünkü yönü kuzeydir, doğuya bakmaz mihrabı, büyük bir manastırın yemekhanesi olması muhtemeldir. Biraz berisinde ise Odalar Camii vardır. Kemankeş Mustafa Paşa Camii o bir Bizans kilisesidir ve enteresan tarafı altında küçük küçük odalar vardır. Bunların duvarları dört kat fresko ile süslüdür, bugün bulamazsınız binayı. Gecekondular o binayı sardılar, üzerine, altına, üstüne her tarafına yapıldı ve yok oldu, bugün yok. Beri tarafta Eflak ve Boğdan voyvodalarının sarayları var. Boğdan Sarayı'nın yerini işaret eden tek yapı da esas Bizans dönemine inen, sarayın özel ibadet yeridir ki harabesi bu adla günümüze gelmiştir. O da özel bir mülkiyete nasıl geçirilmişse geçirilmiş. Bir adam mütemadiyen ısrar ediyor, burası benim mülküm, yıkacam buraya bina yapacam diye. Anıtlar Kurulu'na sürekli gelir gider. Anıtlar Kurulu hayır yok der, tarihî eser der. Şimdi bilmiyorum tabi, ben on beş senedir Anıtlar Kurulu'ndan ayrıldım belki izni almıştır. Bu yakınlarda bilmem gittiniz mi oraya, Boğdan Sarayı'na. Ben bir ara gittim bina duruyordu, hatta bir adam temiz pak içerisini döşemiş, sedir medir vardı öyle oturuyordu. Şimdi bilmiyorum, dolaşamıyorum, dolaşacak halim de yok. Üstelik korkuyorum dayak filan yerim. Biz böyle bonkör bir milletiz. Mesela gerek sanat bakımından, gerek tarihî kişilerle ilişkisi bakımından nice hamamları ne kadar çok dedik yıktık, kaldırdık. Çandarlı İbrahim Paşa Hamamı vardı, gitti. Mimar Ayas Camii vardı, gitti. Bunların hepsi gider, daha neler gider. Hatta bazıların neden yıkıldığının sebebi de anlaşılmaz. Mesela Aksaray'da çukurda olan İsmail Ağa veyahut diğer bir adıyla Oruç Gazi Camii.

İstanbul'un garipliğine bakın bu cami korunmuş hatta caddenin kenarlarına parmaklık yapılarak bu caminin muhafaza edilmesi sağlanmış, çünkü harap değildi. Dört köşesinde birer servi ağacıyla romantik görünümü olan gayet güzel bir camiydi bu. Bulvar yapıldıktan sonra parmaklıkla böyle ayrılmış. Zaten yaya kaldırımının da aşığı-sında, çukurda kaldığından kaldırımına zararı yoktu. Sonra kimin aklına geldiyse bunu yıktılar, kaldırdılar. O servileri de kestiler. Tamam pîrüpak temizlendi burası. Şehir güzelleşti. Ve netice; kimin aklına geldi bilmiyorum, caminin adı Oruç Gazi Camii burada oruç bozulur dedi herhalde. Şimdi her ramazan -bu ramazanda da göreceksiniz-, akşam orada börekçiler, simitçiler toplanıyor, Türkiye'nin dört bir tarafından gelmiş kişiler orada oruç bozuyorlar. İstanbul efsanelerinde, hikâyelerinde hiç mevcut olmayan bir baba çıkardılar, orada oruç bozuluyor dediler. Zamanla bu Oruç Gazi'nin bir camii de Bursa'da açıldı. Fatih devrinin bir kişisi bu, sonra İsmail Ağa diye biri o cami-yi restore ettirmiş fakat sonunda da işte böyle garip bir tecelliye uğramış bu cami. Yani İstanbul'da garip şeyler oluyor böyle işte. Fazla uzattım herhalde konuşmayı içimi döktüm fırsattan istifade, onun için hepinizden özür dilerim. Hepinize dinlediğiniz için teşekkür ederim. Bunlar işte benim gördüğüm tanıdığım İstanbul'du. Benim tanıdığım bir İstanbul vardı, ben artık o İstanbul'u esnafıyla, insanlarıyla, artık göremiyorum, bulamıyorum. Bulamadığımda tabi büyük üzüntü duyuyorum. Ama yapacak bir şey yok tarih görüyor. Biz hatıralarımızla kalıp, eğer kâğıda dökebilirsek belki onlar kalacak, 'ya böyleymiş!' diyecekler.